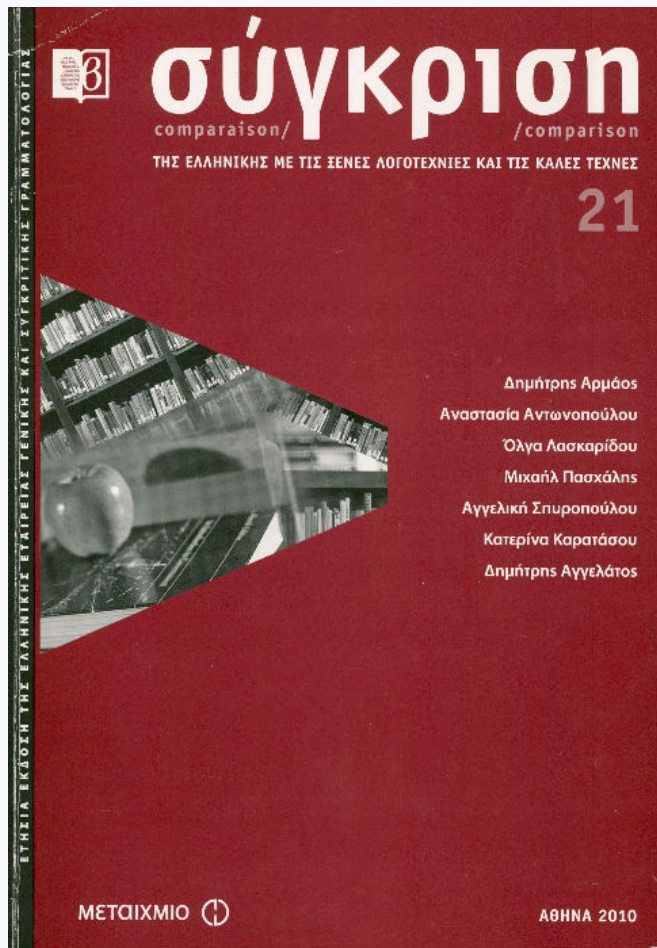

Σύγκριση

Τόμ. 21 (2010)

Ελένη Πολίτου-Μαρμαρινού, Συγκριτική
φιλολογία. Από τη θεωρία στην πράξη

*Z. I. Σιαφλέκης, Δημήτρης Αγγελάτος, Ουρανία
Πολυκανδριώτη*

doi: [10.12681/comparison.69](https://doi.org/10.12681/comparison.69)

Copyright © 2017

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Σιαφλέκης Z. I., Αγγελάτος Δ., & Πολυκανδριώτη Ο. (2017). Ελένη Πολίτου-Μαρμαρινού, Συγκριτική φιλολογία. Από τη θεωρία στην πράξη. *Σύγκριση*, 21, 139–154. <https://doi.org/10.12681/comparison.69>

Βιβλιο-συγκρίσεις

Ελένη Πολίτου-Μαρμαρινού, *Συγκριτική φιλολογία. Από τη θεωρία στην πράξη*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2009, σελ. 300

Στις 22 Ιανουαρίου 2010, οι εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα οργάνωσαν στην αίθουσα Λόγου και Τέχνης της «Στοάς του Βιβλίου» την παρουσίαση του βιβλίου της Ελένης Πολίτου-Μαρμαρινού *Συγκριτική φιλολογία. Από τη θεωρία στην πράξη*. Για το βιβλίο μίλησαν κατά σειρά οι Ζ. Ι. Σιαφλέκης, καθηγητής Συγκριτικής Φιλολογίας και Θεωρίας της Λογοτεχνίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, Νάσος Βαγενάς, καθηγητής Θεωρίας και Κριτικής της Λογοτεχνίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, Δημήτρης Αγγελάτος, καθηγητής Νεοελληνικής Φι-

λολογίας και Θεωρίας της Λογοτεχνίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, και Ουρανία Πολυκανδριώτη, κύρια ερευνήτρια του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Ερευνών / ΕΙΕ και πρόεδρος της Ελληνικής Εταιρείας Γενικής και Συγκριτικής Γραμματολογίας. Θεωρήσαμε σωστό να δημοσιεύσουμε εδώ τις ομιλίες, που φωτίζουν διαφορετικές πτυχές του έργου της κυρίας Πολίτου-Μαρμαρινού, με τη σειρά που εκφωνήθηκαν, εκτός από εκείνη του Νάσου Βαγενά, που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Νέα Εστία*.

1.

Για χρόνια στο χώρο της συγκριτικής φιλολογίας κυριαρχούσε στη χώρα μας ένα βιβλίο της Ελένης Πολίτου-Μαρμαρινού με τίτλο *Η συγκριτική φιλολογία. Χώρος, σκοπός και μέθοδοι έρευνας*. Το βιβλίο είχε εκδοθεί από τις εκδόσεις Καρδαμίτσα το 1981, και υπήρξα ευτυχής να το παρουσιάσω μέσα από τις στήλες του περιοδικού *Νέα Παιδεία*. Εκείνο τον καιρό βρισκόμουν στη Γαλλία και όταν το έλαβα σκέφτηκα: «Επιτέλους! Η συγκριτική φιλολογία –ειδικότητα που είχα πάει να σπουδά-

σω– γίνεται γνωστή με επιστημονικό τρόπο στη χώρα μας». Το μικρό εκείνο βιβλίο, παρά το μέγεθός του, ήταν ένας πλούτος γνώσεων μεθοδικά οργανωμένων και επαγωγικά διατυπωμένων, προς χρήση κυρίως των φοιτητών αλλά και κάθε άλλου λόγιου ή απλώς φιλομαθούς αναγνώστη που θα έσκυβε με ενδιαφέρον πάνω σ' αυτό το επιστημονικό αντικείμενο.

Να πω εδώ ότι την εποχή εκείνη, αλλά –φευ– και τη σημερινή, υπήρχε στους λόγιους και φιλολογικούς κύ-

κλους της χώρας μας μια ρευστή μάλλον, μη κατασταλαγμένη εικόνα για το τι πραγματικά είναι η συγκριτική φιλολογία, ποιοι είναι οι σκοποί της και ποια τα επιστημονικά της μέσα. Η γενική εντύπωση ήταν (και φοβάμαι πως είναι ακόμη) πως πρόκειται για μια μέθοδο ανίχνευσης των επιδράσεων που δέχεται το έργο ενός έλληνα συγγραφέα από το αντίστοιχο ξένων συγγραφέων. Εδώ πρέπει να πούμε πως ο όρος «Συγκριτική» είχε προσληφθεί με τον πιο εμπειρικό τρόπο που θα μπορούσε, γεγονός το οποίο περιόριζε σημαντικά τον ορίζοντα εφαρμογών του. Το βιβλίο εκείνο ανέτρεπε αυτή την εικόνα αφού, με επιστημονικά τεκμηριωμένο τρόπο, προέβαλλε και άλλους τρόπους ύπαρξης σχέσεων ανάμεσα σε δύο ή περισσότερα λογοτεχνικά έργα. Αυτή ίσα ίσα ήταν, νομίζω, και η κύρια αρετή του: μια εξειδικευμένη ορολογία που παρέπεμπε σε πραγματικές κειμενικές καταστάσεις λογοτεχνικών διαπλοκών: δάνεια, παράλληλα χωρία, και βέβαια επίδραση, πηγές, ομοιότητες, αντικατοπτρισμός, μεταξύ άλλων. Εκεί δινόταν το περιεχόμενο κάθε όρου με τέτοιο τρόπο ώστε ο αναγνώστης του να μπορεί εύκολα να το χρησιμοποιήσει σε πρακτικό επίπεδο. Υπήρχε επίσης ένα σύντομο ιστορικό της ειδικότητας στην Ευρώπη και στην Ελλάδα. Η επιτυχία του βιβλίου ήταν αθόρυβη αλλά υπαρκτή, καθορίζοντας με τον πιο εύληπτο τρό-

πο τα όρια και τα επιστημονικά μέσα αυτής της ειδικότητας.

Έτσι, όταν πριν από μερικούς μήνες κυκλοφόρησε το βιβλίο που παρουσιάζουμε απόψε, είχε ήδη δημιουργηθεί στη χώρα μας ένα σχετικό πλαίσιο πρόσληψης, τροφοδοτημένο και από άλλες ανάλογες εκδόσεις. Περιττό να αναφέρω ότι στην ίδια χρονική περίοδο, σε διεθνές επίπεδο, η σχετική με το θέμα βιβλιογραφία αυξανόταν και εξακολουθεί να αυξάνεται εντυπωσιακά.

Θα 'θελα να τονίσω εξαρχής ότι το *Συγκριτική φιλολογία. Από τη θεωρία στην πράξη* έχει όλα τα τυπικά χαρακτηριστικά ενός επιστημονικού εγχειριδίου. Σ' αυτό συνηγορούν τόσο η διάταξη κάθε μέρους όσο και το περιεχόμενο των κεφαλαίων. Προτάσσονται Πρόλογος και Εισαγωγή και ακολουθούν πέντε μέρη που αποτελούνται από έντεκα κεφάλαια. Θα πρέπει να πω εδώ ότι ο έλληνας συγκριτολόγος που καταπιάνεται μ' ένα τέτοιο εγχείρημα βρίσκεται πάντοτε αντιμέτωπος με το ερώτημα «από πού πρέπει ν' αρχίσω», ερώτημα που έχει σχέση με την ύπαρξη της ειδικότητας στη χώρα μας, με τη φύση της νεοελληνικής λογοτεχνίας και, το κυριότερο, με τη δυνατότητα κατανόησης του θέματος από το κοινό στο οποίο απευθύνεται.

Σ' αυτό το ερώτημα η Ελένη Πολίτου-Μαρμαρινού απαντά άμεσα και καιρία. Τιτλοφορεί το Πρώτο Κεφάλαιο του Πρώτου Μέρους «Η ταυτό-

τητα της νεοελληνικής λογοτεχνίας: ένα σταυροδρόμι ετεροτήτων», δίνοντας αμέσως το κλειδί του γενικού προσανατολισμού της εργασίας της στον αναγνώστη. Αφού εκθέσει στον Πρόλογο τους προσωπικούς της λόγους και τα ερεθίσματα που την οδήγησαν στο χώρο της συγκριτικής φιλολογίας, προβαίνει στην Εισαγωγή σε μια λιτή αλλά ουσιαστική έκθεση των βασικών μεθοδολογικών αρχών της συγκριτικής διαδικασίας: «Θεώρηση μιας εθνικής λογοτεχνίας από σκοπιά που υπερβαίνει τα εθνικά σύνορα και η σύγκρισή της με μια άλλη ξένη λογοτεχνία». Τούτη η διατύπωση εμπεριέχει κιόλας την έννοια της σύγκρισης, την έννοια της διαφοράς και τον τρόπο υπέρβασής της, καθώς και την εικόνα του πεδίου έρευνας της συγκριτικής φιλολογίας.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, λοιπόν, ο ορισμός της νεοελληνικής φιλολογίας ως σταυροδρόμι ετεροτήτων διαφωτίζει πλήρως τον μη ειδικό αναγνώστη για το χώρο ο οποίος ανοίγεται μπροστά του. Η ταυτότητα της νεοελληνικής λογοτεχνίας πραγματώνεται μέσα από τις σχέσεις της με τη δυτική Ευρώπη αλλά και με την Ανατολή. Χάρη στις πρώτες έχουμε τη «δημιουργία δυτικοτρόπων έργων, τα οποία όμως δεν θέτουν σε κίνδυνο την αυτονομία ή την αισθητική αξία της λογοτεχνίας [...] αλλά αντίθετα, καθώς σηματοδοτούν κορυφαίες στιγμές της, ανανεώνουν τα χαρακτηριστικά αυτά διαρκώς»

(σσ. 27-28). Οι δεύτερες «την γονιμοποιούν και της προσδίδουν χαρακτήρα ιδιαίτερα σύνθετο και διττά διαμεσολαβητικό από και προς την Ανατολή και τη Δύση, με αποτέλεσμα η Νεοελληνική αυτή Λογοτεχνία από μεν τη Δυτική Ευρώπη να θεωρείται λίγο «ανατολική», για δε την Ασία (ή την Αφρική) να είναι πολύ «δυτική» (σσ. 28-29). Η συγγραφέας δίνει αντίστοιχα παραδείγματα αυτής της διπλής ένταξης της λογοτεχνίας μας που επιβεβαιώνουν τις απόψεις της.

Στο Δεύτερο Κεφάλαιο, με τίτλο «Η νεοελληνική λογοτεχνία μέσα από τη συγκριτική ματιά του Κωστή Παλαμά», η κυρία Πολίτου-Μαρμαρινού μας προσκαλεί να διαβάσουμε το θεωρητικό και κριτικό έργο του μεγάλου μας ποιητή μέσα από το πρίσμα του λογοτεχνικού συγκριτισμού, και ιδιαίτερα τη δική του συγκριτολογική θεώρηση της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Ένας άλλος Παλαμάς, γνώστης των τελευταίων εξελίξεων των πνευματικών πραγμάτων σε διεθνές επίπεδο, ιχνογραφείται με επιστημονική φροντίδα και επαγωγική διάταξη των δεδομένων της έρευνας από τη συγγραφέα. Σήμερα δεν είναι πια καθόλου υπερβολικό να θεωρήσουμε τον Κωστή Παλαμά ως τον πρώτο συνειδητό συγκριτολόγο στη χώρα μας. Η Ελένη Πολίτου-Μαρμαρινού το επιβεβαιώνει υποστηρίζοντας ότι «στα κριτικά παλαμικά κείμενα απαντούν συχνά όροι της Συγκριτικής Φιλολογίας, ό-

πως πρωτοτυπία, επίδραση, μίμηση, δάνειο, πηγή, αναλογία, ομοιότητα, κοινοί τόποι κ.ά.» (σ. 43). Ο Παλαμάς αντιλαμβάνεται και χρησιμοποιεί αυτούς τους όρους μέσα από την ίδια την ποιητική πράξη, ως στοιχεία της λογοτεχνίας εν τω γίνεσθαι, και αυτό νομίζω πως αποτελεί τη μεγαλύτερη προσφορά του. Γιατί έχουμε τη σωστή θεωρητική κρυστάλλωση μιας διαρκούς εμπειρίας της τέχνης. Το πόσο χρήσιμο είναι αυτό το κεφάλαιο για τους Έλληνες που θα μνηθούν στη συγκριτική φιλολογία είναι περιττό να το πω. Ουσιαστικά εδώ έχουμε την ελληνική εκδοχή της συγκριτικής φιλολογίας, ιχνογραφημένη από έναν κορυφαίο ποιητή που στοχάζεται πάνω στην ποιητική δημιουργία με όρους της σύγχρονης του ευρωπαϊκής κριτικής. Η συγγραφέας παραθέτει και σχολιάζει μεθοδικά τις όψεις αυτού του στοχασμού, που τροφοδοτεί τη συγκριτολογική προοπτική μέσα στην οποία ο Παλαμάς εντάσσει τη νεοελληνική φιλολογία. Προσωπικά πιστεύω πως οι απόψεις του Παλαμά, πέρα από τη συγκεκριμένη στόχευσή τους, συνιστούν επιπλέον ένα κείμενο εθνικής πολιτισμικής αυτογνωσίας, τόσο καίριο και σπάνιο για την εποχή του και τόσο χρήσιμο σήμερα και στο μέλλον.

Και το Δεύτερο Μέρος του βιβλίου, με δύο κεφάλαια, είναι αφιερωμένο στις σχέσεις του Παλαμά με την αρχαία ελληνική γραμματεία. Στο Πρώ-

το Κεφάλαιο, με τίτλο «Ο Κωστής Παλαμάς και η αρχαία ελληνική γραμματεία. Μια αντίθεση και μια θέση με αφορμή τη *Φλογέρα του βασιλιά*», η συγγραφέας αναδεικνύει τις συνθήκες και τους όρους κάτω από τους οποίους συντελέστηκε η δημιουργική επαφή του Παλαμά με τον γάλλο παρνασσικό ποιητή Leconte de Lisle, που στάθηκε αφορμή για να γνωρίσει ο Έλληνας ποιητής βαθύτερα τους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς. Η συγγραφέας αντλεί υλικό από τη μνημειώδη διατριβή της με τίτλο «Ο Κωστής Παλαμάς και ο γαλλικός παρνασσισμός» και από κατοπινά ευρήματα.

Στο Δεύτερο Κεφάλαιο, με τίτλο «Ορφείας ταξιδευτής. Από τις αρχαίες ελληνικές πηγές στην ποίηση του Κωστή Παλαμά», έχουμε την ανίχνευση της παρουσίας του Ορφεία στο έργο του Παλαμά, με παράλληλες εκτενείς και χρήσιμες αναφορές σε έργα γάλλων ποιητών όπως του Leconte de Lisle ή του André Chénier. Από μεθοδολογικής άποψης, τα δύο αυτά κεφάλαια αποτελούν υποδείγματα ανασύστασης των λογοτεχνικών σχέσεων ανάμεσα σ' έναν Έλληνα και ξένους ποιητές. Βρισκόμαστε αναμφισβήτητα υπό το καθεστώς των επιδράσεων μιας διαδικασίας που η ίδια η συγκριτική φιλολογία δεν έχει επαρκώς ορίσει, αλλά που κάθε συγγραφέας ή και απλός αναγνώστης αντιλαμβάνεται εμπειρικά πλην όμως πραγματικά, δηλαδή ως τη μυστηριώδη σχέση που

κάνει ένα συγγραφέα να δέχεται στο πνευματικό του σύμπαν ιδέες, τεχνικές, θέματα, εκφραστικούς τρόπους από έναν άλλο ομότεχνό του, ξένο κυρίως, και να τα αφομοιώνει με τέτοιο τρόπο που να τους δίνει τη δική του εκφραστική ταυτότητα.

Η σχέση αυτή προεκτείνεται και στο Τρίτο Μέρος, αλλά εδώ αφορά έλληνες και ξένους ποιητές. «Ανδρέας Κάλβος ο Ζακύνθιος και Ανδρέας ο Θραξ», «Παπαδιαμάντης, Μωπασάν και Τσέχωφ», «Καβάφης και γαλλικός παρνασσισμός» είναι οι τίτλοι των αντίστοιχων κεφαλαίων. Βρισκόμαστε εδώ στην καρδιά της παραδοσιακής συγκριτικής φιλολογίας και στον αστερισμό της σχέσης αιτίου – αιτιατού που συνδέει δύο κείμενα μεταξύ τους. Η συγγραφέας γνωρίζει άριστα αυτή την τεχνική η οποία αναδεικνύει με μοναδική πειστικότητα όχι μόνο επιδράσεις αλλά γενικότερα μιμήσεις. Η ιστοριογραφματολογική μέθοδος, στη συγκριτική της διάσταση, αξιοποιείται πλήρως. Φωτίζει λεπτομέρειες τόσο της ποιητικής δημιουργίας όσο και της λογοτεχνικής ιστορίας, δείχνοντάς μας πόσο η μία μπορεί να βοηθήσει την άλλη στην εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων και πόσο αυτά τα συμπεράσματα, με τη σειρά τους, μπορούν να προσδιορίσουν τη λογοτεχνική αξία των μελετώμενων έργων.

Στο Τέταρτο Μέρος, η συγγραφέας υπερβαίνει αυτό το παραδοσιακό πλαίσιο προτείνοντάς μας να ανι-

χνεύσουμε τις σχέσεις ανάμεσα στη συγκριτική φιλολογία και τη θεωρία της λογοτεχνίας. Πρέπει να πω προκαταρκτικά ότι, σε διεθνές επίπεδο, είναι από χρόνια παραδεκτό ότι η σύγκριση παράγει θεωρία, επειδή ακριβώς, όταν επιτελείται μέσα από συγκεκριμένους κανόνες και με συγκεκριμένες στοχεύσεις σε πέραν της μιας εθνικές λογοτεχνίες, κομίζει αποτελέσματα στέρεα και αδιαφιλονίκητα. Το μυστικό της επιτυχίας αυτής της διαδικασίας είναι η γνώση των λογοτεχνικών κειμένων σε μια ευρύτερη κλίμακα. Αυτό το γνωρίζουν πολύ καλά οι συγκριτολόγοι, αλλά θα μου επιτρέψετε να αμφιβάλλω για τους θεωρητικούς, βασιζόμενος κυρίως σε ό,τι δημοσιεύεται στον τόπο μας.

Σε κάθε περίπτωση, η κυρία Πολίτου-Μαρμαρινού επιλέγει τον πιο δύσκολο και απαιτητικό χώρο σύγκλισης των δύο μεθόδων, τη *συγκριτική ποιητική*. Αφού ξεκαθαρίσει, ύστερα από συστηματική έρευνα στη διεθνή βιβλιογραφία, ότι «στη σύγχρονη εποχή το περιεχόμενο της Ποιητικής ταυτίζεται με το περιεχόμενο του όρου Θεωρία της λογοτεχνίας, ενός όρου που δηλώνει την επιστημονική, δηλαδή την αντικειμενική και όχι την υποκειμενική και εμπειρική θεώρηση του λογοτεχνικού φαινομένου» (σ. 221), επισημαίνει ότι «η Ποιητική σήμερα δηλώνει ότι είναι χωρίς σύνορα, από μια διεθνή σκοπιά [...]». Ο συγκριτισμός λανθάνει απλώς στις δραστη-

ριότητες της Ποιητικής κάθε φορά που παραδείγματα από τις λογοτεχνίες όλων των λαών και όλων των εποχών χρησιμοποιούνται για να ελεγχθεί η αξιοπιστία των διαφόρων θεωριών» (σ. 224). Κάτω από αυτές τις προϋποθέσεις, ο όρος «Συγκριτική ποιητική», που δηλώθηκε ήδη από το 1963, σ' επιστημονικό επίπεδο, ορίζεται ως «σύγκριση των διαφόρων Ποιητικών (τεχνών) μέσα στο χρόνο, προκειμένου να επισημανθούν τα κοινά τους σημεία, αυτά που θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν την άποψη ότι υπάρχει μια αντιστοιχία και ανταπόκριση των Ποιητικών ανάλογη, κατά κάποιον τρόπο, με την ανταπόκριση των τεχνών [...]» (σ. 225). Κορυφαίοι συγκριτολόγοι, όπως ο Etiemble, χρησιμοποιούν τον όρο «Συγκριτική ποιητική» αντί του όρου «Θεωρία της λογοτεχνίας», στοχεύοντας μακροπρόθεσμα στην περιγραφή, εξήγηση και ερμηνεία των εσωτερικών νόμων που διέπουν τη λογοτεχνία σε υπερεθνικό επίπεδο.

Στο επόμενο κεφάλαιο, με τίτλο «Η ποίηση και η πεζογραφία στο πλαίσιο μιας συγκριτικής Ποιητικής. Η έννοια του ρυθμού», η συγγραφέας προβαίνει σε μια θεωρητική προσέγγιση του θέματος διανθισμένη, όπως πάντοτε, με τα κατάλληλα παραδείγματα. Πρόθεσή της είναι να αναλύσει την έννοια του ρυθμού, τόσο στον ποιητικό λόγο όσο και στον πεζό, και να εμβαθύνει σε επιμέρους φαινόμενα που

συμβαίνουν και στους δύο. Έτσι αναλύονται λ.χ. η αντιστοιχία λέξης – μέτρου, η αντιστοιχία φράσης – ημιστίχου και πρότασης – στίχου, ενώ ερευνώνται επίσης η επανάληψη των ήχων, η επανάληψη λέξεων και συντακτικής δομής καθώς και το ασύνδετο σχήμα. Θεωρώ πως πρόκειται για μια μελέτη βάσης που απευθύνεται σ' εκείνους που θα θελήσουν να μελετήσουν συγκριτικά τα παραπάνω φαινόμενα, τα οποία αποτελούν την καρδιά της δομής τόσο του ποιητικού όσο και του πεζού λογοτεχνικού κειμένου.

Το Πέμπτο και τελευταίο Μέρος τιτλοφορείται «Λογοτεχνία και άλλες τέχνες» και αποτελείται από δύο μελέτες: «Ποίηση και μουσική: ο “μουσικός” Παλαμάς» και «Νατουραλισμός και ζωγραφική ή η εξορία της ποίησης». Στην πρώτη, η κυρία Πολίτου-Μαρμαρινού συνδυάζει γραμματολογικά δεδομένα και ρυθμολογικά χαρακτηριστικά της ποιητικής γλώσσας για να τεκμηριώσει πειστικά την ουσιαστική σχέση του Παλαμά με τη μουσική. Πρόκειται για μια εφαρμοσμένη, θα 'λεγα, μελέτη, που ενεργοποιεί στοιχεία ιστοριογραμματολογικής τάξης και δεδομένα ανάλυσης του ποιητικού ρυθμού που συναντήσαμε μερικές σελίδες πιο πάνω.

Στη δεύτερη, η συγγραφέας εξετάζει κριτικά, και υπό το φως ανάλογων διεθνών συγκριτολογικών προσεγγίσεων, το θέμα των αντιστοιχιών ανάμεσα στη λογοτεχνία και τη ζωγραφι-

κή, μέσα στο συγκεκριμένο πλαίσιο του νατουραλισμού. Αναλύει την αναπαραστατική λειτουργία της λογοτεχνίας και εν συνεχεία εκείνη της ζωγραφικής και επιχειρεί παραλληλισμούς, διαπιστώνει συγκλίσεις ή αποκλίσεις στις τεχνικές, στα εκφραστικά μέσα και στο τελικό αποτέλεσμα. Η ανάλυσή της «υποστηρίζεται» από συνεχείς αναφορές στον Αριστοτέλη τόσο σε ό,τι αφορά τη σχέση λογοτεχνίας και πραγματικότητας όσο και σ' εκείνη ανάμεσα σε ποίηση και ζωγραφική. Από την άλλη πλευρά, η συγγραφέας προσεγγίζει κείμενα του Zola που επιβεβαιώνουν τον κανόνα, αλλά και όπου διαπιστώνεται η σχετικότητα της πιστής περιγραφής της εξωτερικής πραγματικότητας, παρά τις περί του αντιθέτου διακηρύξεις. Αλλά βρισκόμαστε εδώ στην είσοδο του ιμπεριοτισμού στη ζωγραφική και στην πεζογραφία.

Το βιβλίο συμπληρώνεται από εκτενή ελληνική και ξένη Βιβλιογραφία –πραγματικό βοήθημα τόσο για το φοιτητή όσο και για τον μνημένο αναγνώστη– και από Ευρετήριο Ονομάτων.

Είναι γνωστό, κυρίες και κύριοι, ότι πολύ σπάνια ένα βιβλίο κρίνεται οριστικά στην πρώτη φάση της πρόσληψής του. Οι διαδοχικές προσλήψεις του σε διαφορετικές εποχές και από διαφορετικά κοινά είναι εκείνες που καθιερώνουν και σταθεροποιούν την αξία του. Το βιβλίο της κυρίας Ελένης Πολίτου-Μαρμαρινού προορίζεται ασφαλώς να ακολουθήσει αυτή

την πορεία, έχοντας ωστόσο εξασφαλίσει από την αρχή μια δεδομένη, θα 'λεγα, αναγνωσιμότητα σε δύο επίπεδα. Ως ειδικό εγχειρίδιο απευθύνεται σ' ένα ειδικό κοινό, που θα βρει σ' αυτό απαντήσεις ικανές να λύσουν απορίες και να άρουν παρεξηγήσεις. Η πρόταξη της νεοελληνικής φιλολογίας ως βάσης εκκίνησης του συγκριτολογικού στοχασμού το καθιστά ένα ισχυρό βοήθημα για τον εκκολαπτόμενο έλληνα συγκριτολόγο, που αντιλαμβάνεται, νομίζω, με τον πιο πειστικό τρόπο ότι η λογοτεχνία μας είναι ένα τεράστιο παλίμψηστο, προορισμένη να μελετηθεί μέσα κυρίως από αυτή την ιδιότητά της. Από την άλλη πλευρά, η χρήση εννοιολογημάτων και ερμηνευτικών σχημάτων της θεωρίας της λογοτεχνίας δείχνουν ότι η ίδια λογοτεχνία παρέχει στον ειδικό τη δυνατότητα, ενδεχομένως όχι στον ίδιο βαθμό με άλλες ομολογές της ευρωπαϊκές, να την προσεγγίσει με μια διεθνή μεθοδολογία και να εξαγάγει συμπεράσματα με καθολική ισχύ, αρκεί να υπερβεί ενδεχόμενες αναστολές που το ίδιο το σύστημα του καλλιέργει με διαφορετικούς τρόπους. Εξάλλου η σαφήνεια, η σχολαστική εφαρμογή των κανόνων της συγκριτικής πράξης από την πλευρά της συγγραφέας, δεν αφήνουν, πιστεύω, πλέον κανένα περιθώριο αμφισβήτησης ή παρανόησης σε ειδικούς και μη για το πραγματικό περιεχόμενο και τους τρόπους εργασίας της συγκριτικής φιλολογίας.

Ως έργο γενικότερου φιλολογικού στοχασμού, το βιβλίο αυτό μας δείχνει με ποιο τρόπο μπορούμε να διαβάσουμε όχι μόνο τη λογοτεχνία μας αλλά κάθε λογοτεχνία, αρκεί ν' αντιληφθούμε ότι ένας συγγραφέας δεν γράφει ποτέ μόνος του, ότι η γραφή του δεν είναι ποτέ μονοσήμαντη, ότι το έργο δεν ανήκει ποτέ μόνο στην ε-ποχή του ή στη χώρα του.

Αλλά όλα τα παραπάνω δείχνουν, κυρίες και κύριοι, πόσο δύσκολη είναι η δουλειά του συγκριτολόγου. Δεν αρκεί να γνωρίζει περισσότερες της μιας ξένες λογοτεχνίες, έστω και στα βασικά χαρακτηριστικά τους. Δεν αρκεί να παρακολουθεί ανελλιπώς τη διε-

θνή βιβλιογραφία. Δεν αρκεί να αναπτύσσει έναν μεθοδολογικό προβληματισμό με βάση τη λογοτεχνία καταγωγής του. Χρειάζεται να είναι σε θέση να συνδέει τα νήματα των σημασιών ανάμεσα στα έργα για να φτάσει σε μια γενικότερη σύνθεση. Ένας τρόπος υπάρχει γι' αυτό: η αγάπη για τη λογοτεχνία. Χωρίς αυτήν, πιστέψτε με, τίποτε δεν γίνεται. Αυτό νομίζω πως είναι, εν κατακλείδι, και το μήνυμα του βιβλίου.

Z. I. Σιαφλέκης
Καθηγητής Συγκριτικής Φιλολογίας
και Θεωρίας της Λογοτεχνίας
Πανεπιστήμιο Αθηνών

2.

Ο σύμμεικτος τόμος μελετών της Ελένης Πολίτου-Μαρμαρινού *Συγκριτική φιλολογία. Από τη θεωρία στην πράξη*, που παρουσιάζεται απόψε, αποδίδει μια εξαιρετικά εύγλωττη, ή και ροϊδικώς «ψηλαφητή» αν προτιμάτε, εικόνα του ισορροπημένου, και γι' αυτό γόνιμου, συνδυασμού μεθόδων στην ανάλυση και ερμηνεία των λογοτεχνικών κειμένων, μέσα από το πρίσμα της συγκριτικής φιλολογίας: μια εικόνα του επιστημονικού χαρακτήρα –διότι περί αυτού πρόκειται– της συγκριτικής φιλολογίας και των μεθόδων της.

Δεν έχω σκοπό να θέξω εδώ το ζήτημα του επιστημονικού χαρακτήρα της φιλολογίας, συγκριτικής και μη, γιατί αυτό επιβάλλει αναπόφευκτα στον νεοελληνικό ιστορικό ορίζοντά του πολλές διευκρινίσεις για τον τύπο επιστημονικότητας της φιλολογικής εργασίας, όπου βέβαια η ανάλυση και κυρίως η ερμηνεία της λογοτεχνίας είχε στις καλύτερες περιπτώσεις περιφερειακό ρόλο.

Αυτό που με ενδιαφέρει να τονίσω είναι ότι ο καταμερισμός των επιστημονικών κλάδων, τουλάχιστον σε ακαδημαϊκό επίπεδο, έφερε και φέρ-

νει μέχρι σήμερα τη φιλολογία, συγκριτική και μη, στη θέση του απολογούμενου: Οι φιλόλογοι (ιδιαίτερα όταν ζητούν χρήματα για ερευνητικό πρόγραμμα) πρέπει να πείθουν για το στοιχειώδες, ότι δηλαδή είναι επιστημονικές και η απόβλεψη τους είναι επιστημονική (αυτό όμως δεν είναι υποχρεωμένοι να το κάνουν οι φυσικοί, αίφνης, ή οι βιολόγοι – οι αναφορές μου είναι απλώς ενδεικτικές, ως μη μου καταλογιστεί αντιπάθεια για τις συγκεκριμένες επιστήμες).

Αν ωστόσο αφήσουμε τα ερευνητικά προγράμματα στην άκρη (έτσι κι αλλιώς τα λεφτά εδώ για τη φιλολογία εν γένει είναι λίγα), πόσες πράγματι φορές αισθανόμαστε οι ίδιοι οι φιλόλογοι ότι έχουμε αποδείξει κάτι με επιχειρήματα στις μελέτες μας, ότι έχουμε επιτρέψει στον αναγνώστη να αμφισβητήσει τα πορίσματά μας, καθώς τα τελευταία πρέπει να υπόκεινται (αυτό ορίζει η επιστήμη) σε διάψευση; Ή –και από εδώ αρχίζει ένας πολύ ενδιαφέρων κύκλος ζητημάτων– πόσο διδάσκουμε σήμερα (γιατί σε άλλες εποχές τα πράγματα, εννοείται, ήσαν διαφορετικά) τους τρόπους της επιστημονικής έρευνας και μελέτης της λογοτεχνίας, και άρα τη συγγραφική επιστημονικών εργασιών με αντικείμενο τη λογοτεχνία; Τα ερωτήματα τα θέτω, εννοείται, με τους πραγματικούς όρους τους, όχι με τους φαντασιακούς, γιατί με τους τελευταίους ο καθένας γίνεται και δηλώνει

επιστήμονας από μόνος του, ό,τι και να σημαίνει αυτό.

Τις συγκριτολογικές μελέτες της Ελένης Πολίτου-Μαρμαρινού τροφοδοτεί ακριβώς το πνεύμα της φιλολογικής επιστημονικής μεθοδολογίας, δοκιμασμένοι άξονες της οποίας είναι η θεωρία, η ιστορία και η κριτική της λογοτεχνίας· ή, με άλλους όρους, οι μελέτες αυτές αποδεικνύουν ότι ο συγκριτολόγος (εγώ θα πρόσθετα μετά από μια παύλα: φιλόλογος· το γιατί ο καλός φιλόλογος δεν μπορεί παρά να είναι και συγκριτολόγος το αφήνω για ενδεχόμενη συζήτηση εδώ) χρειάζεται να είναι ταυτόχρονα θεωρητικός, ιστορικός και κριτικός της λογοτεχνίας, αν θέλει οι αναλύσεις και οι ερμηνευτικές προτάσεις του επί της λογοτεχνίας να έχουν σοβαρό μεθοδολογικό αντίκρισμα και επιστημονικό εκτόπισμα. Και αυτό όχι γιατί αμφισβητώ τον επιστημονικό χαρακτήρα μιας αμιγώς ιστορικής ή θεωρητικής προσέγγισης της λογοτεχνίας, αλλά γιατί πιστεύω ότι ο συγκριτολόγος-φιλόλογος χρειάζεται να «μιλά» και να ερμηνεύει λογοτεχνικά κείμενα, ότι του χρειάζεται πρωτίτως το κριτικό πνεύμα να διαβάσει λογοτεχνία, μέσα όμως σε ιστορικό και εννοιολογικό (βλ. θεωρητικό) ορίζοντα.

Ή για να το πιο διαφορετικά: Πώς θα «μιλήσεις» κριτικά (προσοχή! Μπορείς και εντυπωσιολογικά ή άλλως πώς, αλλά αυτό δεν με ενδιαφέρει στην παρούσα περίπτωση) για την αξία, ή την

πρωτοτυπία αν προτιμάτε, λογοτεχνικών κειμένων που συγκρίνεις, αν δεν έχεις συλλάβει (ή, σωστότερα, κατακτήσει) την απαραίτητη ιστορικότητα τους και αν δεν έχεις τροφοδοτήσει το στοχασμό σου με το τι θα μπορούσε να *είναι* ή να *κάνει* η λογοτεχνία, στον διευρυμένο ορίζοντα αυτού που ο Γκαίτε οραματίστηκε ως παγκόσμια λογοτεχνία; Εδώ νομίζω ότι κρίνονται, επιστημονικά μιλώντας, οι μέθοδοι της συγκριτολογικής και γενικότερα φιλολογικής ανάλυσης και ερμηνείας της λογοτεχνίας.

Μου αναλογεί, εν μέσω εκλεκτών συναδέλφων, να αναφερθώ στο θεωρητικό / εννοιολογικό υπόβαθρο των συγκριτολογικών μελετών της Ελένης Πολίτου-Μαρμαρινού, και αυτό σπεύδω να κάνω μετά από αυτή την –ελπίζω όχι αχρείαστη– σύντομη εισαγωγή, εξειδικεύοντας ορισμένες παρατηρήσεις στις τέσσερις τελευταίες μελέτες του τόμου (80-110 Κεφάλαιο), οι οποίες καλύπτουν ανά δύο τα δύο τελευταία μέρη του, το τέταρτο και το πέμπτο, θεματοποιημένα αντίστοιχα ως «Συγκριτική φιλολογία και θεωρία της λογοτεχνίας» και «Λογοτεχνία και άλλες τέχνες».

Οι μελέτες αυτές είναι προσανατολισμένες στον γόνιμο διάλογο της συγκριτικής φιλολογίας με τη θεωρία της λογοτεχνίας (κατοχυρωμένο θεσμικά στο καταστατικό της Διεθνούς Εταιρείας Γενικής και Συγκριτικής Φιλολογίας από το 1979) και συντάσσονται

με μια αντίληψη περί συγκριτολογικής έρευνας και ερμηνείας, απεγκλωβισμένης από τη λογική του αιτίου – αιτιατού και τη μεθοδολογία της ιστορικής προσέγγισης, που είχαν οδηγήσει τη συγκριτική φιλολογία στη σχολαστική και αδιέξοδη μελέτη προτύπων, πηγών και επιδράσεων η μονοδιάστατη αυτή μεθοδολογική προοπτική είχε υποβαθμίσει επί της ουσίας, στις περισσότερες περιπτώσεις, το αντικείμενό της συγκριτικής φιλολογίας, δηλαδή τα λογοτεχνικά κείμενα, στην κατηγορία των τεκμηρίων νομιμοποίησης της *σύγκρισης*, και είχε διαστρέψει κατά συνέπεια το ίδιο το επιστημονικό υπόβαθρο της συγκριτολογικής έρευνας, αφού αντικείμενο του συγκριτολόγου γίνονταν στην πράξη αυτή καθαυτή η έννοια της *σύγκρισης*.

Η θεωρία της λογοτεχνίας συνέβαλε αποφασιστικά –μεταξύ άλλων παραγόντων– στον απεγκλωβισμό αυτό, εμπλουτίζοντας από άποψη μεθόδου τη συγκριτική φιλολογία, καθώς την προσανατόλισε αφενός στη συγκριτική μελέτη των *αναλογιών* που παρουσίαζαν λογοτεχνικά κείμενα χωρίς διαπιστωμένες ιστορικές σχέσεις, αφετέρου στον ορίζοντα εννοιολογικών κατηγοριών γενικότερης ισχύος, με αποτέλεσμα τη συνάρθρωση αρμόδιων συγκριτολογικών και θεωρητικών όρων, που δικαιολογούσε τη συστηματική διαπλοκή *σύγκρισης* και *θεωρίας*, δηλαδή τη συγκριτική ποιητική, από την οποία δεν εξαιρείται (αυτό χρειά-

ζεται να υπογραμμιστεί) προγραμματικά η ιστορική διάσταση.

Έτσι, εκτός από τις παραδοσιακές προσεγγίσεις λογοτεχνικών κειμένων διαφορετικών εθνικών παραδόσεων με ιστορικά διαπιστωμένες σχέσεις μεταξύ τους, σε «ποσοτική» ή «ποιοτική» βάση (η πρόκληση λ.χ. του έργου του W. Shakespeare στην Ελλάδα και η επίδραση του έργου του Ch. Baudelaire στο έργο του Κ. Γ. Καρυωτάκη αντίστοιχα), σημαντική είναι η μικροσκοπικού τύπου ενασχόληση με κείμενα που παρουσιάζουν *αναλογίες*, θεματικές, μορφολογικές, αφηγηματικές, ρητορικές, υφολογικές (ο *Κρητικός* λ.χ. του Διον. Σολωμού με τη *Μπαλάντα του γερο-ναυτικού* του S. T. Coleridge), ή ανήκουν σε εθνικές παραδόσεις, ασύμπτωτες μέσα στο χρόνο, είτε η μακροσκοπικού τύπου ενασχόληση με διατοπικές και διαχρονικές εννοιολογικές κατηγορίες, όπως π.χ. του *τραγικού*, της *μίμησης*, του *ταντόχρονου* κλπ., θεωρημένες ασφαλώς σε μεγάλης κλίμακας ενότητες κειμένων, στο διευρυμένο πεδίο της συγκριτικής ποιητικής.

Μέσα από το πρίσμα της συγκριτικής ποιητικής, το επιστημονικό υπόβαθρο της οποίας σχολιάζει συστηματικά στη μελέτη της «Συγκριτική ποιητική», η Ελένη Πολίτου-Μαρμαρινού ασχολείται παραδειγματικά με την εννοιολογική, διατοπική, όπως είπαμε, και διαχρονική κατηγορία του *ρυθμού* (η σχετική μελέτη τιτλοφορεί-

ται «Η ποίηση και η πεζογραφία στο πλαίσιο μιας συγκριτικής ποιητικής. Η έννοια του ρυθμού») στην έμμετρη ποίηση και στον λογοτεχνικό πεζό λόγο. Το συμπέρασμά της ότι στην έμμετρη ποίηση ο «πραγματικός» ρυθμός του ποιητικού λόγου αποκλίνει της «απρόσωπης ρυθμικής κανονικότητας» του κάθε μετρικού προτύπου και προσφεύγει «στον ελεύθερο ρυθμό της γλώσσας», ενώ, αντίθετα, ο ρυθμός στον λογοτεχνικό πεζό λόγο είναι «αποτέλεσμα απομάκρυνσης από τον φυσικό και χαλαρό ρυθμό της γλώσσας» και προσφυγής στην πρωτοβάθμια ρυθμικότητα, την οποία «του προσδίδουν δομές συμμετρικές ομόλογες με εκείνες που εξασφαλίζουν τη μετρικότητα του έμμετρου στίχου (ισοσυλλαβία / ισοχρονία, μέτρο, ομοιοκαταληξία)» (ό.π., σ. 254), μπορεί να λειτουργήσει ως άξονας αναφοράς για μια διευρυμένη θεώρηση του *ρυθμού* σε άλλες εκδοχές στίχου, του ελεύθερου, για παράδειγμα, ή του πεζού, όπως και σε διαφοροποιημένα ειδολογικά πεζογραφικά είδη.

Στο διευρυμένο πεδίο της συγκριτικής ποιητικής, η συγκριτολογική έρευνα οδηγείται και «έξω» από τη λογοτεχνία, στο χώρο άλλων καλλιτεχνικών «γλωσσών». Αυτό συμβαίνει είτε επειδή οι τελευταίες θεματοποιούνται, αμέσως ή εμμέσως, στα υπό εξέταση λογοτεχνικά κείμενα, «υποδεικνύοντας» ότι αναλαμβάνουν όχι περιφερειακό αλλά ρυθμιστικό ρόλο

στη (δομική) οργάνωση και την (επικοινωνιακή) απόβλεψη των τελευταίων, για να αποτελέσουν έτσι καλλιτεχνικές και λογοτεχνικές «γλώσσες», την αφητηρία για να οδηγηθεί ο συγκριτολόγος σε γενικότερης εμβέλειας κατηγορίες, είτε επειδή ο τελευταίος θα προχωρήσει επαγωγικά στη σύγκριση λογοτεχνικών και καλλιτεχνικών μεγεθών, στη βάση εννοιολογικών κατηγοριών. Δημιουργείται ως εκ τούτου ένα πυκνότατο δίκτυο αντιστοιχιών, ή ακριβέστερα, σύμφωνα με τη διατύπωση του G. Steiner, *μεταμορφώσεων*,¹ τις διακλαδώσεις των οποίων καλείται να αντιμετωπίσει ο συγκριτολόγος για να καταλήξει σε εύλογες (και υποκείμενες σε περαιτέρω διερεύνηση και τροποποίηση) αναλύσεις και ερμηνείες πολύπτυχων, από την άποψη της καλλιτεχνικής οργάνωσής τους, κειμένων.

Το παραπάνω δίκτυο αντιστοιχιών είναι εφικτό να μελετηθεί επί της ουσίας όταν η συγκριτολογική έρευνα για τη διαπλοκή της λογοτεχνίας με τις άλλες τέχνες περάσει επαγωγικά στη *συνθεώρηση των ίδιων των όρων καλλιτεχνικής σύνθεσης των αντιστοιχούντων μεγεθών*, στη συνθεώρηση δηλαδή των όρων άρθρωσης και λειτουργίας κειμενικών / λογοτεχνικών και εικαστικών (ζωγραφικών – γλυπτικών), μουσικών κλπ. δομών, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει την επιβολή λογοτεχνικών κατηγοριών επί των καλλιτεχνικών.

Άρα η συγκριτολογική μελέτη δύο ή περισσότερων λογοτεχνικών και καλλιτεχνικών «γλωσσών» δικαίως, μεθοδολογικά και ερμηνευτικά, εννοιολογικές κατηγορίες, εάν τις *διαλογοποιήσει*, θεωρώντας δηλαδή τα αντιστοιχούντα μεγέθη ως μήτρες *διαλογικών* σχέσεων πολλαπλών κατευθύνσεων. Συνεπώς, ό,τι επιβάλλεται είναι η χρήση *διαλογοποιημένων* εννοιολογικών κατηγοριών, ικανών δηλαδή να αποδώσουν την ύπαρξη και λειτουργία πεδίων «ανταλλαγών» και διαπλοκής μεταξύ λογοτεχνίας και καλλιτεχνικών «γλωσσών», πεδίων που φέρνουν στο προσκήνιο την *ερμηνευτική* διάσταση, αποδίδοντας στο εννοιολογικό συγκριτολογικό εγχείρημα, και ευρύτερα στη συγκριτική ποιητική, ουσίωδη ερμηνευτικό χαρακτήρα.

Σ' αυτό το μήκος κύματος είναι συντονισμένες οι δύο τελευταίες εργασίες της συγγραφέα, που αναπτύσσουν η μία τη σχέση της ποίησης με τη μουσική, με άξονα αναφοράς το έργο του Παλαμά, η άλλη τη σχέση της πεζογραφίας του νατουραλισμού, ειδικότερα εκείνης του E. Zola, με τη ζωγραφική.

Έχοντας επίγνωση των δυσκολιών ανάλογων διακαλλιτεχνικών εγχειρημάτων, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τη διαπλοκή ποίησης και μουσικής, η Ελένη Πολίτου-Μαρμαρινού ορίζει την ιδιαίτερη μουσικότητα των στίχων του Παλαμά (η μελέτη τιτλοφορείται «Ποίηση και μουσική: “μουσικός Παλαμάς”»),

όχι τόσο στο επίπεδο των μετρικο-ρυθμικών καινοτομιών που πραγματοποιήσε ο ποιητής, εργαζόμενος στο πλαίσιο των μετρικών κωδικοποιήσεων, όσο στο επίπεδο της φωνητικής των ιδίων των φθόγγων και των ήχων της άμεσης, μη υποκείμενης σε μετρικού τύπου δεσμεύσεις, γλωσσικής πραγματικότητας πρόκειται συνεπώς, όπως προσφώς τη χαρακτηρίζει η συγγραφέας, για μια «φωνητική» μουσικότητα του παλαμικού ποιητικού λόγου» (ό.π., σ. 270), στη βάση της οποίας, θα μπορούσα να προσθέσω, το «καθαρό», στην αντίληψη του Παλαμά, ηχητικό φορτίο των λέξεων στην ποίηση μπορεί εύλογα να συσχετιστεί ερμηνευτικά (αυτή την κατεύθυνση υποδεικνύει η μελέτη της Ελένης Πολίτου-Μαρμαρινού) με το σύστημα ή τα συστήματα (εξαρτάται από τη σκοποθεσία του μελετητή) διαπλοκής των ηχητικών μονάδων στην καλλιτεχνική «γλώσσα» της μουσικής.

Από την άλλη, η έμφαση της νατουραλιστικής, ακριβέστερα ζολαδικής, πεζογραφίας σε τεχνικές *αναπαράστασης* που διακρίνουν τη «γλώσσα» της ζωγραφικής, με την οποία ασχολείται η συγγραφέας στην τελευταία μελέτη του τόμου («Νατουραλισμός και ζωγραφική ή η εξορία της ποίησης»), εγγράφεται στον κύκλο συγκριτολογικών διακαλλιτεχνικών προσεγγίσεων μεταξύ λογοτεχνίας και εικαστικών, οι οποίες πυκνώνουν τα τελευταία χρόνια. Η σπουδαία εννοιολογική

κατηγορία της *αναπαράστασης*, όπως χρησιμοποιείται εδώ, φωτίζει ερμηνευτικά τη διολίσθηση της εικαστικού τύπου ζολαδικής πεζογραφίας από μια μάλλον ρεαλιστικών προδιαγραφών αντίληψη σ' εκείνη του ιμπρεσιονισμού, η οποία προσανατόλισε τρόπον τινά (αυτή είναι η καίρια και προωθημένη ερμηνευτική πρόταση της Ελένης Πολίτου-Μαρμαρινού) την πεζογραφία του Zola στην ποίηση του συμβολισμού. Το θέμα ασφαλώς προσφέρεται για περαιτέρω διερεύνηση, που φαντάζομαι ότι θα απασχολήσει στις λεπτομέρειές του την έρευνα.

Θα μου επιτρέψετε, αφού ευχαριστήσω για την προσοχή σας, να τελειώσω το κείμενο αυτό με έναν κάπως προσωπικότερο τόνο, μιας και ανήκω σ' εκείνους τους φοιτητές του τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών που στο τέλος της δεκαετίας του 1970 άκουγαν, με περιέργεια στην αρχή και ενθουσιασμό κατόπιν, μαθήματα της Ελένης Πολίτου-Μαρμαρινού για τη θεωρία της λογοτεχνίας και τη συγκριτική φιλολογία, που για πρώτη φορά έκαναν την εμφάνισή τους σ' ένα πρόγραμμα προπτυχιακών φιλολογικών σπουδών, αντιστεκόμενα στον υπνωτισμό που είχε απελπιστικά εδραιώσει ο σχολαστικισμός της αδιάφορης λεπτομέρειας, η δεσπόζουσα λογική της παράφρασης των λογοτεχνικών κειμένων και ο αφορισμός της πραγματικής ερμηνείας τους. Τα μα-

θήματα αυτά της Ελένης Πολίτου-Μαρμαρινού ήταν λίγα (τι μπορεί να κάνει άλλωστε ένας άνθρωπος μόνος του), ήταν όμως *πολλά*, αφού άνοιξαν εκείνο τον ευάγωγο δρόμο που μας οδήγησε σιγά σιγά και πολύ δύσκολα (το σκέφτομαι πάντα αυτό) στην αποκρυπτογράφηση του τι σημαίνει όχι τόσο να γίνει κανείς αλλά να παραμείνει

πραγματικός πανεπιστημιακός δάσκαλος. Εδώ αξίζει να σταθεί κανείς.

Δημήτρης Αγγελάτος
Καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας
και Θεωρίας της Λογοτεχνίας
Τμήμα Φιλολογίας
Πανεπιστήμιο Αθηνών

3.

Βρίσκομαι σήμερα εδώ εκπροσωπώντας την Ελληνική Εταιρεία Γενικής και Συγκριτικής Γραμματολογίας, της οποίας η Ελένη Πολίτου-Μαρμαρινού υπήρξε ιδρυτικό μέλος, για χρόνια γενική γραμματέας και πρόεδρος και –το κυριότερο– ψυχή της. Άλλωστε πολλές από τις μελέτες του τόμου που παρουσιάζεται σήμερα εδώ έχουν δημοσιευθεί για πρώτη φορά σε εκδόσεις της Εταιρείας, δηλαδή σε πρακτικά συνεδρίων που έχει οργανώσει, όπως και στο μοναδικό στην Ελλάδα συγκριτολογικό περιοδικό *Σύγκριση*, που εκδίδει η Εταιρεία.

Τα όρια του αντικειμένου της συγκριτικής φιλολογίας διαρκώς αμφοβητούνται, αλλά και ανακαθορίζονται και ανανεώνονται. Δεν πρόκειται ωστόσο καθόλου για διάχυση του πεδίου ούτε για αδυναμία ορισμού του αντικειμένου. Αντίθετα, πρόκειται για μια ανάγκη συνεχούς επαναπροσδιορισμού τό-

σο του αντικειμένου όσο και της μεθοδολογίας, ανάγκη που προκύπτει από την ίδια τη φύση της συγκριτικής φιλολογίας και που στόχο έχει να ερμηνευθούν τόσο οι παλαιότερες όσο και οι νεότερες εκφάνσεις των λογοτεχνικών φαινομένων, τόσο εστιάζοντας στα ίδια τα λογοτεχνικά κείμενα, τη φύση και τις ιδιαιτερότητές τους, όσο και σε σχέση με τα εκάστοτε πολιτισμικά και ιστορικά συμφραζόμενα στους εκάστοτε διαφορετικούς γεωγραφικούς χώρους.

Θα μπορούσε ασφαλώς κανείς να πει ότι ένας καλός φιλόλογος δεν μπορεί παρά να είναι και συγκριτολόγος, μιας που η διακειμενικότητα, η συνομιλία μεταξύ κειμένων, ρευμάτων, εποχών και εθνικών λογοτεχνιών, αποτελεί εγγενές συστατικό της ίδιας της λογοτεχνικής δημιουργίας, όπως άλλωστε και κάθε άλλης μορφής τέχνης, και κατά συνέπεια αποτελεί α-

ναπόδραστο αντικείμενο της φιλολογικής κριτικής και ανάλυσης. Η συγκριτική φιλολογία, ωστόσο, συνιστά μια ξεχωριστή μεθοδολογία μελέτης της λογοτεχνίας που οργανώνει, αναπτύσσει και εξελίσσει τα εργαλεία της, σε συνάρτηση με την εξέλιξη των πολιτισμικών και ιστορικών δεδομένων.

Το όφελος από τις συγκριτικού τύπου προσεγγίσεις των λογοτεχνικών κειμένων είναι διττό: Αφενός φωτίζονται η ταυτότητα και η ετερότητα ως παράγοντες σύνδεσης των κειμένων μεταξύ τους, αλλά και οι αναλογίες, οι συγγένειες και οι παραλληλισμοί, οι διάφορες εκφάνσεις της λογοτεχνικής αναπαράστασης σε διαφορετικά πολιτισμικά και εθνικά περιβάλλοντα ή σε δεδομένους ιστορικούς χρόνους. Αφετέρου, η μελέτη των πολιτισμών και της ιστορίας επίσης πλουτίζεται μέσα από τη συγκριτική μελέτη της λογοτεχνίας, που είναι ένας ιδιότυπος δείκτης της υποκειμενικής αλλά και της συλλογικής πρόσληψης των μεγάλων ιστορικών γεγονότων και των πολιτισμικών φαινομένων. Στη δεύτερη αυτή περίπτωση, βέβαια, το λόγο έχει ο ιστορικός, που βασίζεται στα πορίσματα του φιλολόγου. Κέντρο της συγκριτικής φιλολογίας είναι πάντα το ίδιο το λογοτεχνικό κείμενο, στο πλαίσιο όμως των πολιτισμικών συμφραζόμενων του. Αυτά τα πολιτισμικά συμφραζόμενα είναι που καθόρισαν ούτως ή άλλως και τις διαδοχικές αντιλήψεις της ίδιας της έν-

νοιας της λογοτεχνίας, ή τις διαδοχικές προσεγγίσεις της άλλοτε ως ενός υπερεθνικού όλου, με έμφαση στο ίδιο το κείμενο ή και την ανάγνωσή του, και άλλοτε ως μιας προσδιορισμένης λογοτεχνίας με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, είτε αυτά είναι εθνικά είτε φυλετικά, είτε μειονοτικά ή και περιθωριακά.

Τελικά, οι διάφορες προσεγγίσεις της λογοτεχνίας μέσα από μια συγκριτολογική οπτική θέτουν, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, ζητήματα ταυτότητας, είτε για να την οριοθετήσουν και να την επιβεβαιώσουν είτε για να την αμφισβητήσουν ή και να την αναιρέσουν είτε για να αναδείξουν τους διαύλους επικοινωνίας και τους πολυεπίπεδους και σύνθετους τρόπους διαμόρφωσής της. Με αυτή την έννοια θα μπορούσε κανείς να πει ότι η θέση της συγκριτικής φιλολογίας σε ένα κατά βάση εθνοκεντρικό σύστημα παιδείας (όπως είναι το ελληνικό) μπορεί να προσφέρει νέες προσεγγίσεις, διεπιστημονικές και πολυπρισματικές, σε ποικίλα ζητήματα ταυτότητας.

Η συγκριτική φιλολογία στην Ελλάδα είναι μεν θεσμοθετημένη αλλά εν μέρει και αποσπασματικά. Αποτελεί δηλαδή διδακτική ενότητα σε προπτυχιακά προγράμματα σπουδών, σε τμήματα νεοελληνικής φιλολογίας καθώς και σε τμήματα ξενόγλωσσων σπουδών. Υπάρχουν επίσης κάποιες κατευθύνσεις συγκριτικής φιλολογίας σε μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών.

Η συγκριτική φιλολογία, ωστόσο, στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, δεν αποτελεί αυτοτελές αντικείμενο μελέτης, οργανωμένο και συστηματικό, έτσι όπως θα συνέβαινε αν υπήρχε ένα τμήμα συγκριτικής φιλολογίας στα πανεπιστήμια.

Την ανάγκη συνοχής και επιστημονικής επικοινωνίας των συγκριτολόγων έρχεται να καλύψει η Ελληνική Εταιρεία Γενικής και Συγκριτικής Γραμματολογίας, η οποία ασφαλώς και δεν θα μπορούσε να λείπει από τη σημερινή εκδήλωση. Όχι μόνο γιατί την αφορά σε επιστημονικό επίπεδο αλλά και γιατί η Ελένη Πολίτου-Μαρμαρι-

νού υπήρξε ένας κεντρικός πυρήνας της Εταιρείας και συνέβαλε σημαντικά στην προώθηση της συγκριτικής φιλολογίας επιστημονικά και θεσμικά με το συγγραφικό της έργο, με τη διδασκαλία της στο πανεπιστήμιο και την όλη δραστηριότητά της στο πλαίσιο της Εταιρείας.

Ουρανία Πολυκανδριώτη

Κύρια ερευνήτρια

Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών

Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών

Πρόεδρος Δ. Σ. της Ελληνικής Εταιρείας
Γενικής και Συγκριτικής Γραμματολογίας

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Η

1 Βλ. G. Steiner, «Τί είναι η συγκριτική φιλολογία;» (1994), στο: *Αξόδεντα πάθη. Δοκίμια 1978-1995*, μτφρ. από τα αγγλι-

κά – πρόλογος – σημειώσεις Κατερίνα Σχινά, Αθήνα, Νεφέλη, 2001, σσ. 151-175: 171.